

Paweł Letko

Problem bezpieczeństwa ekologicznego w Arktyce w stosunkach rosyjsko-norweskich

Przegląd Wschodnioeuropejski 6/2, 99-111

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ LETKO

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PROBLEM BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO W ARKTYCE W STOSUNKACH ROSYJSKO-NORWESKICH

The issue of environmental safety in the Arctic in Russian-Norwegian relations

Słowa kluczowe: Rosja, Norwegia, polityka międzynarodowa, bezpieczeństwo ekologiczne, ochrona środowiska

Keywords: Russia, Norway, Arctic, foreign policy, ecological safety, environmental protection, International Council for the Exploration of the Sea

ABSTRACT: This article is concerned with the influence of the issue of environmental safety in the Arctic on the relations between the Kingdom of Norway and the Russian Federation. Basic documents that determine the environmental protection policy of the two countries as well as the areas of the most visible bilateral collaboration (marine resources conservation in the Arctic, ensuring nuclear safety in the region, combating air pollution, elimination of chemical weapons) have been discussed. Additionally, the actions taken by the governments in Moscow and Oslo for ensuring environmental safety in the Arctic have been analyzed.

Wraz z dynamiką przemian stosunków międzynarodowych zmienia się przestrzenny zakres definiowania problemu bezpieczeństwa. Do niedawna bezpieczeństwo ekologiczne było często bagatelizowane i spychane na margines zainteresowania społeczności międzynarodowej. W chwili obecnej staje się jednym z głównych czynników zmiany w stosunkach międzynarodowych. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego wymaga spełnienia dwóch przesłanek – ochrony środowiska naturalnego i rozsądnego korzystania z zasobów naturalnych. Niezbędna jest także kooperacja, zarówno w skali narodowej, jak też regionalnej i światowej – np. w likwidacji skutków katastrof ekologicznych i cywilizacyjnych, rozwijaniu wymiany bezpiecznych technologii i systemów monitoringu zagrożeń ekologicznych, czy wreszcie współpracy naukowo-technicznej.

Rosyjską politykę wobec Dalekiej Północy definiuje zatwierdzony 18 września 2008 r. przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa dokument zatytułowany *Podstawowe założenia polityki Federacji Rosyjskiej wobec Arktyki do roku 2020*

i w dalszej perspektywie. Za kluczową uznaje on eksploatację zasobów naturalnych oraz wykorzystanie potencjalnych szlaków handlowych. Ma to w przyszłości wzmocnić pozycję Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej, w związku z tym Moskwa traktuje Daleką Północ jako element gry geopolitycznej (Osica 2010, 21–22). W tym kontekście problemy ekologii schodzą na dalszy plan, chociaż w dokumencie zapisano, iż należy chronić różnorodność biologiczną arktycznej fauny i flory, a także środowisko naturalne w warunkach zwiększonej eksploatacji gospodarczej i światowych zmian klimatycznych, ale wszystko to „z uwzględnieniem interesu narodowego Federacji Rosyjskiej”. Wspomniano również o konieczności utylizacji okrętów z napędem atomowym oraz odpadów przemysłowych. W dokumencie tym nie zostały jednak wymienione żadne państwa, z którymi Rosja powinna współpracować w kwestii Arktyki (Основы государственной... 2008).

20 lutego 2013 r. prezydent Władimir Putin podpisał *Strategię rozwoju strefy arktycznej Federacji Rosyjskiej i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego do roku 2020*. Dokument jest dwukrotnie obszerniejszy niż ten z roku 2008, jednak jeżeli chodzi o sprawy ekologii, różnice są niewielkie. Symptomatyczny może być spadek ochrony środowiska z trzeciego na czwarte miejsce wśród priorytetów Rosji w Arktyce – główny nacisk został położony na wszechstronny rozwój społeczno-gospodarczy i stworzenie nowoczesnej infrastruktury, co w wielu wypadkach może kolidować z celami ekologów (Стратегия... 2013).

Norwegia, podobnie jak Finlandia, Szwecja czy Dania, nie postrzega Dalekiej Północy jako źródła siły, które pozwoli jej odgrywać rolę potęgi regionalnej. Uważa ona, iż rosnące zainteresowanie Rosji Arktyką jest raczej zagrożeniem niż szansą dla roli Oslo w regionie (Osica 2010, 26–27). Założenia norweskiej polityki wobec Dalekiej Północy zawiera rządowy dokument zatytułowany *Strategia dla Dalekiej Północy* z grudnia 2006 r. W kontekście Rosji jest w nim wyraźnie zaznaczone, że bez współpracy z tym krajem rozwiązanie wyzwań w wielu dziedzinach nie będzie możliwe (The Norwegian... 2006, 9). Rząd norweski zapowiadał intensyfikację współpracy w dziedzinie ochrony środowiska morskiego oraz obszarów położonych blisko wspólnej granicy i wykazał gotowość poniesienia wydatków związanych z monitorowaniem stanu środowiska. Jako główne źródło problemów zostało wskazane zanieczyszczenie środowiska w wyniku działalności gospodarczej i wojskowej. W Oslo wyrażono zaniepokojenie aktywnością przemysłu ciężkiego na półwyspie Kola, zanieczyszczeniami trafiającymi do Arktyki z Rosji Północno-Zachodniej, funkcjonującymi lub już zamkniętymi reaktorami atomowymi (zwłaszcza produkcją energii elektrycznej w przestarzałych Kolskiej i Leningradzkiej Elektrowni Atomowej). Władze Norwegii zainteresowane były międzynarodową współpracą w tej dziedzinie w regionie, ale zdając sobie sprawę z zagrożeń płynących ze strony wschodniego sąsiada, deklarowały duże zaangażowanie bezpośrednie we

współpracę z Rosją, zwłaszcza w zapewnianiu bezpieczeństwa jądrowego, a także wspieraniu wykorzystywania alternatywnych źródeł energii (The Norwegian... 2006, 47–48). Znaczącą wagę Oslo przywiązywało do zrównoważonego zarządzania zasobami Morza Barentsa, w czym dużą rolę odgrywać miała Mieszana Norwesko-Rosyjska Komisja Rybołówstwa (NRKR), której zadaniem było ustalanie limitów połowowych i ich podział między Rosję, Norwegię oraz państwa trzecie (The Norwegian... 2006, 51–52).

Kwestie ochrony środowiska często są poruszane w trakcie spotkań polityków obydwu stron. Jednym z najważniejszych wydarzeń dla stosunków norwesko-rosyjskich w XXI w. była wizyta D. Miedwiediewa w Oslo wiosną 2010 r. Rosyjski prezydent spotkał się wówczas m.in. z premierem Jensem Stoltenbergiem. Po spotkaniu, odbytym 27 kwietnia, obydwaj politycy wydali wspólne oświadczenie, w którym nie pominięto także spraw związanych z ochroną środowiska. Podkreślono znaczenie dalszej współpracy w tej dziedzinie, koordynowanej przez Rosyjsko-Norweską Komisję ds. Ochrony Środowiska (RNKOŚ), zwłaszcza ochrony środowiska morskiego, skażenia radioaktywnego, zmian klimatu, zachowania różnorodności biologicznej, zmniejszenia zanieczyszczenia (Совместное... 2010). 15 września doszło do ponownego spotkania polityków w Murmańsku, podczas którego m.in. omówiono stan stosunków dwustronnych – wśród priorytetów znalazła się także ochrona środowiska (Договор... 2010).

Problematyka ekologii była poruszana podczas wszystkich spotkań na szczeblu rządowym czy ministerialnym, często dyskutowano zwłaszcza na temat utylizacji odpadów promieniotwórczych (patrz np. Russian Minister... 2006; Transcript... 2009; Выступление... 2014).

Zagadnienie ochrony środowiska podejmowane jest także na forum organizacji międzynarodowych, zwłaszcza regionalnych. Można tu wymienić Radę Arktyczną czy Radę Morza Barentsa. Ponieważ liczą one niewielu członków, są często miejscem prowadzenia rozmów dwustronnych. Jednak należy stwierdzić, iż forum tych organizacji częściej jest wykorzystywane przez Moskwę do budowania pozytywnego wizerunku (np. poprzez zobowiązanie do ochrony środowiska w regionie) czy realizacji własnych interesów geopolitycznych niż faktycznego zaangażowania w rozwiązywanie problemów ekologicznych (Jarocki 2011, 6–7).

Dużą rolę w polityce Oslo odgrywa kwestia ochrony zasobów morskich Arktyki. Norwegia i ZSRR już w kwietniu 1975 r. podpisały porozumienie o utworzeniu NRKR, której celem miało być racjonalne zarządzanie zasobami rybnymi Morza Barentsa i Morza Norweskiego. Od momentu powstania Komisja Rybołówstwa (której pierwsze posiedzenie odbyło się w styczniu 1976 r.) zajmuje się kwestiami związanymi z zastrzeżeniem kwot minimalnych i wspólnym zarządzaniem żywymi zasobami morskimi, regulacją wielkości oczek w sieci, wymogiem korzystania z krat sortujących w trawlerach i wprowadzeniem

monitoringu satelitarnego połowów oraz statków transportowych. Jednym z jej najważniejszych zadań było ustalanie wielkości całkowitej połowów dorsza, płacmiaka i gromadnika – uznanych za wspólne zasoby – oraz podziału limitów między ZSRR a Norwegię. W zasadzie do upadku ZSRR dyskusje podczas spotkań NRKR koncentrowały się na wysokości limitów połowowych oraz wielkości oczek w sieciach. Moskwa, eksploatująca wówczas łowiska Afryki Zachodniej i Ameryki Południowej, dążyła do minimalizowania kwot połowowych, co nie leżało w interesie Oslo. Norwegia chciała zwiększenia oczek w sieciach, na co trudno było uzyskać radziecką (a obecnie rosyjską) zgodę, ponieważ w rosyjskiej części akwenu ryby są mniejsze. W latach 90. XX w., gdy strona rosyjska zaczęła przywiązywać dużo większą wagę do połowów w Arktyce, doszło do sporu z Norwegami, którzy w zasadzie zgodzili się z opiniami świata naukowego, iż należy ostrożnie eksploatować zasoby morskie, i zabiegali o ustalenie kwot połowowych zgodnie z zaleceniami Międzynarodowej Rady Badań Morza (ICES). Pod adresem Oslo, które rozpoczęło sztuczną hodowlę dorsza, zaczęły w związku z tym padać oskarżenia o próby utrzymania połowów tej ryby na niskim poziomie, aby ceny światowe nie uległy obniżeniu. Norwegia, nie chcąc dopuścić do zerwania współpracy, godziła się na rosyjskie żądania, w związku z czym przyjmowane limity połowowe przekraczały zalecenia ICES, osiągając w 2000 r. rekordową różnicę (zalecane 110 tys. ton, limit 395 tys.).

Norwegia nie miała zaufania do przekazywanych przez stronę rosyjską danych dotyczących wielkości połowów, oskarżając ją o systematyczne przekraczanie limitów. System monitoringu nie spełniał swojej roli, ponieważ część połowów trafiała bezpośrednio do Danii, Hiszpanii, Holandii, Portugalii czy Wielkiej Brytanii. W związku z tym rząd w Oslo od 2002 r. podjął wysiłki, aby oszacować rzeczywistą wielkość połowów na Morzu Barentsa. W dużej mierze właśnie dzięki norweskim danym Międzynarodowa Rada Badań Morza oceniła, iż w 2002 r. niedokumentowane połowy dorsza w północnej Arktyce wyniosły 90 tys. ton, a w 2005 r. już 156 tys. ton. Rosyjskie instytucje zajmujące się rybołówstwem nie zgadzały się z norwesкими danymi, twierdząc, iż problem nie jest aż tak poważny, i jesienią 2006 r. oświadczyły, że rosyjskie połowy przekraczały w ostatnich latach limity jedynie o 20–30 tys. ton rocznie (Hønne-land 2007, 9–11). Jednak od roku 2006, kiedy według danych ICES niedokumentowane połowy dorsza spadły o 57% w porównaniu z rokiem wcześniejszym, sytuacja systematycznie się poprawiała; w 2009 r. nawet nie wyczerpano limitu.

Tabela 1. Połowy dorsza na Morzu Barentsa w latach 2000–2014 (w tys. ton)

Rok	Rekomendacje ICES	Przyjęte limity	Faktyczne połowy wg danych ICES
2000	110	390	415
2001	263	395	426
2002	182	395	535
2003	305	395	552
2004	398	486	606
2005	485	485	641
2006	471	471	538
2007	309	424	487
2008	409	430	464
2009	473	525	523
2010	578	607	610
2011	703	703	720
2012	751	751	728
2013	940	1000	966
2014	993	993	

Źródło: Report of the ICES 2014, 7; Historically high 2012; Enighet om 2013

Problem potęguje niejednorodna interpretacja zapisów Traktatu Spitsbergeńskiego (1920) – strona norweska uważa, iż równe prawa dostępu do archipelagu Svalbard dotyczą tylko terytorium lądowego i morza terytorialnego (zgodnie z uznawanym na początku XX w. prawem międzynarodowym), a obszary morskie i szelf kontynentalny powyżej dwunastomilowej granicy morza terytorialnego podlegają jej wyłącznej jurysdykcji. W związku z tym w 1977 r. Oslo określiło dwustumilową strefę ograniczonego rybołówstwa. Rosja (ale także Hiszpania, Islandia i Wielka Brytania) interpretuje zapisy traktatu odmiennie, uważając, iż cała dwustumilowa strefa ekonomiczna powinna być dostępna dla sygnatariuszy traktatu z 1920 r., i nie uznaje norweskiej strefy ograniczonego rybołówstwa (Gotkowska 2014, 14–15).

Oslo, chcąc chronić populację dorsza, którego połowy są ważnym czynnikiem funkcjonowania gospodarki, stara się uniemożliwiać stronie rosyjskiej przekraczanie limitów oraz połowy z wykorzystaniem zabronionych środków. W związku z tym co pewien czas dochodziło do incydentów, które negatywnie

odbijały się na relacjach dwustronnych. Na przykład w styczniu 2001 r. norweska Straż Wybrzeża aresztowała i zatrzymała w porcie Tromsø trawler należący do firmy z Murmańska, ale miejscowy sąd uznał te działania za niezgodne z prawem. W kwietniu aresztowano i odprowadzono do Tromsø trawler „Czernihów”, a jego kapitan został oskarżony o złamanie sześciu przepisów dotyczących ochrony środowiska. Tym razem bardzo ostro zareagowało rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) – ambasadorowi Norwegii Øyvindowi Nordslettenowi wręczono notę, w której domagano się natychmiastowego uwolnienia „Czernihowa” oraz stwierdzono, że strona rosyjska „nie może uznać działań władz norweskich za uzasadnione i zgodne z prawem międzynarodowym”. Natomiast przewodniczący Państwowego Komitetu ds. Rybołówstwa Jewgienij Nazdratenko miał powiedzieć, iż rosyjska marynarka będzie strzelać i zatapiać okręty norweskiej Straży Wybrzeża, jeżeli sytuacja się powtórzy. Do czasu rozwiązania problemu z inicjatywy Moskwy zawieszono obrady mieszanego komitetu zajmującego się zagadnieniami rybołówstwa (Гудков 2001, 12; Åtland/Bruusgaard 2009, 334).

Do najpoważniejszego incydentu doszło jesienią 2005 r. 15 października w strefie ochrony rybołówstwa norweska Straż Wybrzeża zatrzymała rosyjski trawler „Elektron”. Powodem zatrzymania miało być użycie narzędzi połowowych niezgodnych z międzynarodowymi umowami w dziedzinie połowów rybackich. Jednostka, na pokład której weszli norwescy inspektorzy, została skierowana do portu w Tromsø, jednak zmieniła kurs, wpływając na wody rosyjskie, i popłynęła w kierunku Murmańska. Cztery jednostki Straży próbowały zatrzymać trawler (w rosyjskich mediach pojawiły się nawet informacje, że otworzono do niego ogień), następnie podjęto pościg, wpływając na wody ekonomiczne Rosji. Dopiero 20 października w drodze negocjacji sprawa została rozwiązana. Dwóch norweskich inspektorów wróciło do kraju. Ten incydent wzbudził wiele emocji, był nawet tematem rozmowy telefonicznej ministrów spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa i Jonasa Støre (О телефонном... 2005; Trond/ Dragnes 2005). Mimo iż naprzeciwko rosyjskiego trawlera wysłane zostały okręt podwodny „Twer” i okręt do zwalczania łodzi podwodnych „Admirał Lewczenko”, minister obrony Siergiej Iwanow uspokajał, że nie było niebezpieczeństwa konfliktu zbrojnego, ponieważ wszystkie ruchy zostały uzgodnione ze stroną norweską (Иванов: угрозы 2005). Sytuacja ta dała stronie rosyjskiej ponownie okazję do wyrażenia sprzeciwu wobec ustanowienia przez Norwegię strefy ograniczonego rybołówstwa (Åtland/Bruusgaard 2009, 343). Szef Państwowego Komitetu ds. Rybołówstwa Stanisław Iljasow stwierdził, iż działania strony norweskiej mają na celu wyparcie rosyjskich rybaków z regionu Spitsbergenu (Ильясов 2005).

Kiedy 24 października 2005 r. Norwegowie aresztowali dwa następne statki („Dmitrija Pokramowicza” i „Kapitana Gorbaczowa”), a następnie ukarali je

bardzo wysokimi grzywnami, w rosyjskich mediach zaczęto wręcz mówić o „bitwie o Spitsbergen” (Битва... 2005).

Informacje na temat „bohaterskiego” rejsu „Elektrona” do Murmańska pokazywały wszystkie rosyjskie stacje telewizyjne, a kapitan trawlera, Walerij Jancew, stał się „gwiazdą”. Mimo iż w Rosji wytoczono mu proces (oskarżono o bezprawny połów ryb i bezprawne zatrzymanie dwóch Norwegów), a prokuratura zażądała trzech lat pozbawienia wolności, grzywny w wysokości 300 tys. rubli oraz pozbawienia prawa do dowodzenia statkami rybackimi, to werdykt sądu był dużo łagodniejszy – jedynie 100 tys. grzywny (za naruszenie przepisów rybołówstwa), z uzasadnieniem, iż działania strony norweskiej były bezprawne. W grudniu 2005 r. Moskwa wprowadziła embargo na import norweskiego łososia, które zostało zniesione dopiero jesienią 2006 r. (Сёпов 2007, 24).

W następnych latach jeszcze wielokrotnie dochodziło do zatrzymywania rosyjskich statków, na które później sądy norweskie nakładały wysokie grzywny, ale żadne nie miało już tak dramatycznego przebiegu.

Rosyjskie MSZ wielokrotnie interweniowało w obronie rybaków i armatorów. W kwietniu 2006 r. rzecznik ministerstwa Michaił Kamynin stwierdził, iż Norwegowie często są zbyt restrykcyjni, jednocześnie przyznał, że nie zawsze „statki rosyjskie przestrzegały obowiązujących zasad rybołówstwa” (Ответ... 2006). We wrześniu 2011 r., po kolejnym incydencie, rosyjskie MSZ wysłało do ambasadora w Moskwie Knuta Hauge notę, w której m.in. stwierdzono, że działania Straży Wybrzeża były „niedopuszczalne i prowokacyjne”, żądano od Norwegii przestrzegania norm międzynarodowego prawa morskiego (Russia Makes... 2011). Problem zatrzymywania rosyjskich łodzi rybackich został poruszony podczas sesji ministerialnej Euro-Arktycznej Rady Morza Barentsa w październiku 2011 r. Ministrowie spraw zagranicznych, Jonas Gahr Støre oraz Siergiej Ławrow, zlecieli ekspertom z NRKR zbadanie sprawy i opracowanie metody, która zapobiegałaby naruszeniom przepisów rybackich, oraz stworzenie środków przeciwdziałających takim sytuacjom (Russian Foreign... 2011).

Kiedy w 2008 r. okręty wojenne Federacji Rosyjskiej wznowiły patrole w Arktyce, w tym w regionie Spitsbergenu, pojawiły się komentarze nawiązujące do sytuacji rosyjskich trawlerów – dowódca Marynarki Wojennej admirał Władimir Wysocki powiedział, że flota udzieli moralnego wsparcia rosyjskim rybakom (ВМФ 2008). Już wcześniej, w czerwcu 2002 r., jeden z okrętów Floty Północnej udał się w kierunku Spitsbergenu. Pojawiły się wówczas w rosyjskich mediach komentarze, iż cel został wybrany na prośbę Państwowego Komitetu ds. Rybołówstwa, aby chronić interesy rosyjskich rybaków. Rosyjskie MSZ dementowało te informacje, ale nikt nie wątpił, iż była to demonstracja siły (Гетманский/Чародеев/Чуйков 2002).

Norwegia i Rosja są zainteresowane także ochroną fok. W marcu 2004 r. problem ten był poruszany na forum parlamentu norweskiego. W raporcie Mini-

sterstwa Rybołówstwa przedstawiono program zwiększenia limitów na połowy foki grenlandzkiej do poziomu niezagrażającego jej wyginięciu. Zaplanowano ulepszenie systemu monitorowania zasobów ilościowych oraz powiększenie wiedzy na temat zasobów i biologii fok. Dotyczyło to obszaru Wschodnich Lodów (pas na zachód od Nowej Ziemi, dalej na południe do Morza Białego). Wprowadzenie regulacji miało odbyć się we współpracy z Rosją, gdyż większa część tego regionu znajduje się w strefie wód należących do Federacji Rosyjskiej i odpowiedzialność za jej zarządzanie leży również po jej stronie (Report 2004, 7). Wspólne kluczowe decyzje były podejmowane podczas posiedzeń NRKR, która w 2007 r. wprowadziła moratorium na połowy kaptownika (ssak z rodziny fokowatych) w związku z niską liczebnością populacji. Także limity połowów fok grenlandzkich w ostatnich latach ustalane są na niskim poziomie (Протокол... 2012, 9). Komisja Rybołówstwa w 2006 r., w związku z drastycznym spadkiem populacji fok grenlandzkich po 2003 r., podjęła także decyzję o realizacji wspólnego programu badawczego. Niestety, brak środków finansowych, sprzeciw strony rosyjskiej na wykorzystanie nadajników satelitarnych do lokalizacji zwierząt spowodowały, że program nadal znajduje się w początkowym stadium realizacji (Report 2013, 51–52).

Kolejny aspekt to współpraca w dziedzinie zapewnienia bezpieczeństwa jądowego. Federacja Rosyjska po rozpadzie ZSRR „odziedziczyła” w Arktyce ponad 100 atomowych okrętów wojennych oraz magazyny z materiałami radioaktywnymi.

W celu ich kontroli, zarządzania i utylizacji 27 września 1996 r. podpisano Deklarację w sprawie ochrony środowiska Arktyki i współpracy wojskowej (AMEC) między Rosją, USA i Norwegią. W dokumencie nie precyzowano celów współpracy, ale był on na tyle ogólny, że obejmował zagrożenia ekologiczne wynikające z działań wojskowych w Arktyce: od zniszczenia tundry przez pojazdy wojskowe po skażenie radioaktywne (Ortman 2009, 7–8; Sawhill/Jorgensen 2001, 24–25). Od początku współpraca w ramach AMEC koncentrowała się na problemach bezpieczeństwa nuklearnego i pozwoliła m.in. na: budowę kontenerów do bezpiecznego transportu i przechowywania zużytego paliwa jądowego do 50 lat, zaprojektowanie mobilnych urządzeń pozwalających na sortowanie i zgniatanie stałych odpadów radioaktywnych, stworzenie przez Rosjan pojemnika na odpady radioaktywne. AMEC wspierała dwa rosyjskie programy (cywilny i wojskowy) zarządzania odpadami jądowymi (Heløe 2003). Jednak po przystąpieniu do programu Wielkiej Brytanii rozpoczęły się tarcia między Londynem a Waszyngtonem i Oslo dotyczące priorytetów działań. W efekcie w 2006 r. Norwegia i Stany Zjednoczone wycofały się z AMEC, pozostawiając sobie status „obserwatorów”, co w praktyce zmieniło porozumienie na umowę dwustronną między Rosją a Wielką Brytanią (Диггес 2006).

21 maja 2003 r. w Sztokholmie podpisano Wielostronny środowiskowy program jądrowy w Federacji Rosyjskiej (MNERP). Oprócz Norwegii i Rosji sygnatariuszami umowy były Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Holandia, Komisja Europejska, Niemcy, Stany Zjednoczone, Szwecja i Wielka Brytania. Porozumienie dotyczyło współpracy w trzech głównych obszarach: gospodarce odpadami radioaktywnymi, bezpieczeństwie zarządzania wypalonym paliwem jądrowym i bezpieczeństwie reaktorów (chodziło zwłaszcza o wzmocnienie bezpieczeństwa Leningradzkiej i Kolskiej Elektrowni Atomowej¹). Przemawiający podczas ceremonii podpisania umowy norweski sekretarz stanu Kim Traavik przypomniał, iż od połowy lat 70. rząd Norwegii na bezpieczeństwo jądrowe w Federacji Rosyjskiej wydał ponad 100 mln dolarów. Powiedział też, że priorytety rządu w Oslo, to:

- demontaż nieużywanych wielofunkcyjnych atomowych okrętów podwodnych (rozbiórkę dwóch z nich Norwegia miała sfinansować jako program pilotażowy);
- oczyszczenie ze strategicznych atomowych okrętów podwodnych Zatok Andriejewa i Gremicha (tylko tu znajdowało się 15 jednostek);
- zastąpienie ponad stu pięćdziesięciu baterii atomowych w latarniach morskich usytuowanych na wybrzeżu od Murmańska do Archangielska (obawiano się ich kradzieży i wykorzystania do produkcji „brudnych bomb”) zasilanymi słonecznie (Speech... 2003; Tronstad/Chuen 2003).

Norwegia przeznaczyła znaczne środki na likwidację rosyjskich atomowych okrętów podwodnych w regionie Murmańska. Pierwsze umowy między norweskim MSZ a partnerami z Rosji (stocznia Nerpa w Murmańsku i stocznia Zwiedzoczka w Siewierodwińsku) zostały podpisane w 2003 r. W następnych latach Oslo uznało, że projektami w dziedzinie demontażu okrętów nuklearnych powinny zarządzać jednostki zewnętrzne, dlatego też od 2004 r. zajmowało się tym przedsiębiorstwo Rambøll Storvik (Norwegian government... 2009, 12–13). W latach 2003–2008 norweskie MSZ przeznaczyło 23 mln dolarów na demontaż rosyjskich okrętów. Porozumienie podpisane 19 czerwca 2008 r. w norweskim konsulacie w Murmańsku zakładało wyasygnowanie na ten cel kolejnych 6,2 mln dolarów (Norway... 2008).

Ekologii Arktyki zagrażały radioaktywne baterie z latarni morskich wzdłuż rosyjskich wybrzeży Morza Barentsa. W 2001 r. z inicjatywy Norwegii doszło do podpisania przez gubernatorów Obwodu Murmańskiego i Prowincji Finnmark pierwszego porozumienia o sfinansowaniu likwidacji pierwszych 12 baterii. Do 2009 r. udało się zastąpić wszystkie 153 baterie z wybrzeży Obwodu

¹ Od początku lat 90. do roku 2007 Norwegia przeznaczyła 50 milionów dolarów na poprawę bezpieczeństwa w Kolskiej Elektrowni Atomowej, dzięki czemu poziom bezpieczeństwa jest porównywalny z zakładami zachodnimi.

Murmańskiego i Archangielskiego źródłami zasilania wykorzystującymi energię słoneczną i wiatrową. Była to kosztowna operacja, na którą tylko w 2007 r. Norwegia wydała 54 mln koron (Павлов 2009).

6 grudnia 2001 r. w Hadze Norwegia wraz z Wielką Brytanią podpisały umowę dotyczącą pomocy Federacji Rosyjskiej w budowie zakładu likwidacji broni chemicznej w Szczucie, w Obwodzie Kurgańskim. Rząd norweski przeznaczył na ten cel 9,2 milionów koron. Już wcześniej Norwegia wyasygnowała podobną kwotę na realizację amerykańskiego projektu w tym samym miejscu (Norwegian assistance... 2001; Oznobistchev/Saveliev 2005, 12). Zaangażowanie Norwegii (a także Belgii, Czech, Finlandii, Francji, Holandii, Irlandii, Kanady, Nowej Zelandii, Szwajcarii, Szwecji, UE, USA, Wielkiej Brytanii, Włoch) zaowocowało realizacją projektu i rozpoczęciem w marcu 2009 r. w Szczucie likwidacji zapasów rosyjskiej broni chemicznej (Доклад... 2010).

Ważną rolę w stosunkach norwesko-rosyjskich odgrywa także kwestia zanieczyszczenia powietrza w regionach przygranicznych. Jak wynika z raportu Norweskiego Instytutu Badań Powietrza, w dolinie Pasvikdalen, wsi Jarfjord i gminie Sřr-Varanger stężenie dwutlenku siarki, mimo iż w ciągu ostatnich 35 lat spadło o 75%, nadal przekracza normy bezpieczeństwa. Obecnie głównymi trucicielami są brykietownia w Zapolarnym oraz huta w miejscowości Nikiel – rocznie emitują 100 tys. ton dwutlenku siarki, czyli pięć razy więcej niż wszystkie źródła emisji w Norwegii łącznie (Grenseomrřdene... 2013, 5–7). Problemy związane z produkcją niklu w Obwodzie Murmańskim znalazły swoje odbicie we wspólnej deklaracji prezydenta Miedwiediewa i premiera Stoltenberga z kwietnia 2010 r. Miały też być tematem rozmów podczas posiedzenia RNKOŚ w kwietniu 2014 r., po raz pierwszy na szczeblu ministerialnym, ale w związku z wydarzeniami na Krymie minister klimatu i środowiska Tine Sundtoft odwołała swoją wizytę w Moskwie (Pettersen 2014).

Może doprowadzać to do kroków, które negatywnie odbijają się na współpracy między Moskwą a Oslo. 19 listopada 2009 r. norweskie Ministerstwo Finansów poinformowało o rezygnacji z inwestowania w akcje rosyjskiego giganta metalurgicznego Norylski Nikiel, którego akcje wchodziły w skład Norweskiego Państwowego Funduszu Emerytalnego. Decyzja ministerstwa została podjęta na podstawie przedstawionych przez Norweską Radę Etyki informacji o niszczącej środowisko działalności przedsiębiorstwa na półwyspie Tajmyr (emisji do atmosfery niedozwolonych ilości dwutlenku węgla i metali ciężkich, które zatrują wodę, glebę i powietrze oraz negatywnie wpływają na zdrowie 200 tys. ludzi mieszkających w pobliżu zakładów firmy) (Exclusion... 2009).

Stosunek Federacji Rosyjskiej do współpracy z Norwegią w dziedzinie ochrony środowiska Arktyki jest ambiwalentny. Z jednej strony stanowi źródło finansowania wielu projektów, na które Rosji nie byłoby stać. Wielu Rosjan znalazło pracę, m.in. przy projektach utylizacji szkodliwych substancji. Z drugiej

strony norweska polityka ochrony zasobów morskich pociąga za sobą konieczność podporządkowania się limitom połowów (często przez stronę rosyjską ocenianych jako zbyt niskie) czy uczestnictwa w projektach mających na celu zbadanie ekologii wód Arktyki. W tym drugim przypadku Rosjanie mają obawy, iż mogą one zostać wykorzystane w celach szpiegowskich. Dlatego przez wiele lat Federalny Komitet Techniczny sprzeciwiał się użyciu nadajników satelitarnych do monitorowania populacji fok, a gdy w końcu wyrażono na to zgodę, zabroniono, aby przekazywały one dane dotyczące temperatury czy zasolenia wody. Oslo może czuć się zaniepokojone także rozpoczęciem wydobywania ropy naftowej w rosyjskiej części Morza Barentsa – w kwietniu 2014 r. z platformy Prirazłomnaja wysłano pierwszy transport. Strona rosyjska, nieposiadająca odpowiedniego sprzętu do walki z wyciekami ropy, w przypadku katastrofy ekologicznej nie byłaby w stanie szybko zareagować, co groziłoby zasobom biologicznym wód Arktyki.

Władze Norwegii próbują również wpływać na Rosję, aby ta odchodziła od energii atomowej na korzyść energii alternatywnej. Niestety, najbliższe perspektywy nie przedstawiają się najlepiej, ponieważ Moskwa do roku 2025 będzie koncentrować się na energii atomowej. Norwegowie obawiają się przedstawionego przez Rosjan projektu mobilnych, pływających elektrowni atomowych, choćby z tego względu, że mogą być łatwym celem ataków terrorystów (Stubholt 2007).

O skali zaangażowania w zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego świadczą również poniesione na ten cel wydatki. Tylko w roku 2013 Norwegia przeznaczyła około 3,4 mln euro na inwestycje w ochronę środowiska w Rosji (Pettersen 2014). Natomiast, według informacji rządu rosyjskiego, w latach 2011–2013 z budżetu państwa na likwidację szkód w środowisku naturalnym w ramach programu *Rozwój i wykorzystanie Arktyki* wydano 185,6 mln rubli – czyli około 4 mln euro (Об инвентаризации... 2014).

Bibliografia

- Åtland, K./Bruusgaard, K. (2009), When Security Speech Acts Misfire: Russia and the Elektron Incident. In: Security Dialogue. 40/3, 333–353.
- Enighet om høy torskvote i den norsk-russiske fiskeriatvaten for 2014, 10.11.2013. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 18 III 2014].
- Exclusion of metallurgical and mining company, 19.11.2009. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 31 III 2014].
- Gotkowska, J. (2014), Norweski sposób na Rosję. Polityka obronna Norwegii – wnioski dla regionu Morza Bałtyckiego. W: Punkt Widzenia OSW. 38, 5–49.
- Grønseområdene Norge-Russland Luft – og nedbørkvalitet, april 2012-mars 2013, Rapport M 41–2013. In: <http://www.miljodirektoratet.no> [dostęp 2 IV 2014].
- Heløe, G. (2003), Cooperation on Military Nuclear Challenges in Russia, 24.04.2003. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 26 III 2014].

- Historically high cod quota in the Norwegian-Russian Fisheries Agreement for 2013, 16.10.2012. In: [dostęp 18 III 2014].
- Hfnneland, G. (2007), Norway and Russia in the Barents Sea – Cooperation and Conflict in Fisheries Management. In: *Russian Analytical Digest*. 20, 9–11.
- Jarocki, M. (2011), *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Arktyki*. W: *FAE Policy Paper*. 23, 1–10.
- Norway allocates \$6.2 mln to dispose of nuclear subs in Russia, 20.06.2008. In: <http://en.ria.ru> [dostęp 2 IV 2014].
- Norwegian assistance for the destruction of chemical weapons in Russia, 06.12.2001. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 28 III 2014].
- Norwegian government action plan for nuclear activities and the environment in northern areas. Report 2006–2008, (2009). In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 2 IV 2014].
- Ortman, C. (2009), *Radioactive Waste Impacts Mitigated by the Arctic Military Environmental Cooperation Program: lessons in international cooperation*, Cambridge.
- Osica, O. (2010), Daleka Północ jako nowy obszar współpracy i rywalizacji. W: *Nowa Europa. Przegląd Natoliński*, numer specjalny I, 5–54.
- Oznobistchev, S./Saveliev, A. (2005), *Russia and the Chemical Disarmament Process*. In: *Studies and Papers WMDC*. 33, 1–25.
- Pettersen, T. (2014), Norway's Minister of Climate and Environment Tine Sundtoft has canceled a planned trip to Russia next week as a reaction to Russia's annexation of Crimea, 19.03.2014. In: <http://barentsobserver.com> [dostęp 2 IV 2014].
- Report No. 27 to the Storting (2003–2004). Norway's policy on marine mammals, 19.03.2004. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 27 III 2014].
- Report of the ICES Advisory Committee 2014, Book 3 The Barents Sea and the Norwegian Sea, Copenhagen. In: <http://www.ices.dk> [dostęp 18 III 2015].
- Report of the Working Group on Seals. The 43rd Session of the Joint Norwegian-Russian Fisheries Commission, St. Petersburg, Russia, 8–11 October 2013. In: <http://www.joint-fish.com> [dostęp 27 III 2014].
- Russia Makes Representation to Norway Ambassador Knut Hauge, 30.09.2011. In: <http://www.mid.ru> [dostęp 25 III 2014].
- Russian Foreign Minister Sergey Lavrov's Replies to Media Questions at Joint Press Conference Following 13th Ministerial Session of Barents Euro-Arctic Council, Kiruna, October 12, 2011. In: <http://www.mid.ru> [dostęp 26 III 2014].
- Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov's Talks with Norwegian Minister of Foreign Affairs Jonas Gahr Store, 17.02.2006. In: <http://www.mid.ru> [dostęp 18 III 2014].
- Sawhill, S. G./Jørgensen, A.-K. (2001), *Military Nuclear Waste and International Cooperation in Northwest Russia*. In: *FNI Report*. 12, 1–88.
- Speech by State Secretary Kim Traavik Stockholm, 21 May 2003. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 26 III 2014].
- Stubholt, M. B. (2007), *Nuclear risks – safety and security*, 21.09.2007. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 18 III 2014].
- The Norwegian Government's High North strategy, December 1, 2006. In: <http://www.regjeringen.no> [dostęp 18 III 2014].
- Transcript of Remarks and Response to Media Questions by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at Joint Press Conference Following Talks with Norwegian Minister of Foreign Affairs Jonas Gahr Støre, 25.03.2009. In: <http://www.mid.ru> [dostęp 18 III 2014].
- Trond, E./Dragnes, K. (2005), *Hevdet at det ble skutt*, 18.10.2005. In: <http://www.aftenposten.no> [dostęp 21 III 2014].
- Tronstad, E./Chuen, C. (2003), *The Multilateral Nuclear Environmental Program in the Russian Federation (MNEPR)*, 06.06.2003. In: <http://cns.miis.edu> [dostęp 26 III 2014].

- Битва за Шпицберген: Норвегия грубо нарушила международные нормы, 25.10.2005. В: <http://www.regnum.ru> [dostęp 26 III 2014].
- ВМФ РФ возобновил присутствие у Шпицбергена, 14.07.2008. В: <http://www.kommersant.ru> [dostęp 25 III 2014].
- Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Норвегии Б. Бренде, Москва, 20 января 2014 года. В: <http://mid.ru> [dostęp 3 IV 2014].
- Гетманский, К./Чародеев, Г./Чуйков, А. (2002), Военные моряки помогут рыбакам, 23.06.2002. В: <http://izvestia.ru> [dostęp 26 III 2014].
- Гудков, В. (2001), Мурманские рыбаки ловили неправильную рыбу. Норвегия арестовала траулер „Чернигов”. В: Коммерсантъ. 75, 12.
- Диггес, Ч. (2006), Норвегия и США вышли из АМЕК (и останутся лишь наблюдателями), 2.10.2006. В: <http://www.bellona.ru> [dostęp 2 IV 2014].
- Договор с Норвегией о разграничении морских пространств, 15.09.2010. В: <http://kremlin.ru> [dostęp 3 IV 2014].
- Доклад по глобальному партнёрству «Группы восьми», 26.06.2010. В: <http://news.kremlin.ru> [dostęp 31 III 2014].
- Иванов: Угрозы конфликта при сопровождении „Электрона” нет, 19.10.2005. В: <http://ria.ru> [dostęp 21 III 2014].
- Ильясов: Норвегия вытесняет российских рыбаков из района Шпицбергена, 21.10.2005. В: <http://ria.ru> [dostęp 25 III 2014].
- О телефонном разговоре Министра иностранных дел Российской Федерации С. В. Лаврова с Министром иностранных дел Норвегии Й. Гаром Степе, 19.10.2005. В: <http://mid.ru> [dostęp 21 III 2014].
- Об инвентаризации и учёте объектов накопленного экологического ущерба и разработке комплекса мер по его ликвидации, 2.02.2014. В: <http://government.ru> [dostęp 3 IV 2014].
- Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу, 18 сентября 2008 г. В: <http://www.scrf.gov.ru> [dostęp 18 III 2014].
- Ответ официального представителя МИД России М.Л.Камынина на вопрос ИТАР-ТАСС в связи с задержанием российских рыболовных судов норвежской службой береговой охраны, 17.04.2006. В: <http://mid.ru> [dostęp 25 III 2014].
- Павлов, А. (2009), Российско-норвежская программа утилизации РИТЭГов подошла к завершению, 13.08.2009. В: <http://www.bellona.ru> [dostęp 3 IV 2014].
- Протокол сорок второй сессии Смешанной Российско-Норвежской комиссии по рыболовству, 11.10.2012. В: <http://www.jointfish.com> [dostęp 27 III 2014].
- Сборов, А. (2007), Десять дел одного года. В: Коммерсантъ Власть. 50, 24.
- Совместное заявление Президента Российской Федерации и Премьер-министра Королевства Норвегия, 27.04.2010. В: <http://kremlin.ru> [dostęp 2 IV 2014].
- Стратегия развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2020 года, 20.02.2013. В: <http://government.ru> [dostęp 27 III 2014].